

ΑΙΓΑΙΟ

τόμος Γ΄

τουρκοκρατία / επανάσταση

ΙΣΤΟΡΙΑ

✠ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

ΑΘΗΝΑ 2021

ΑΙΓΑΙΟ

τόμος Γ' *τουρκοκρατία / επανάσταση*

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΙΓΑΙΟ ΠΕΛΑΓΟΣ – ΙΣΤΟΡΙΑ

τόμος Γ' – τσεκοκρατία / επανάσταση

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

Εθνάρχου Μακαρίου και Δημητρίου Φαληρέως 2

Νέο Φάληρο 185 47

Τηλ. 210 4808000

www.kathimerini.gr

© Καθημερινές Εκδόσεις Μον. Α.Ε., Μάιος 2021

Διευθυντής: **Αλέξης Παπαχελάς**

Διευθυντής σύνταξης περιοδικών

και ειδικών εκδόσεων: **Γιώργος Τσίρος**

Εκδοτική επιμέλεια: **Βασίλης Μηναζάκης**

Γλωσσική επιμέλεια: **Δημήτρης Αλεξάκης**

Ατελιέ: **Καθημερινές Εκδόσεις**

Εικόνα εξωφύλλου: Λεπτομέρεια από το έργο των Ι. Μακρυγιάννη - Π. Ζωγράφου,

Ναυμαχία γενικά των Ελλήνων (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα).

Εικόνα οπισθοφύλλου: Το ακρόπρωρο του πλοίου Άρης του Ανδρέα Μισούλη

(Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα).

ISBN: 978-960-585-312 9

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή ή η μετάδοση του συνόλου ή μέρους αυτής της έκδοσης κατά οποιονδήποτε τρόπο και σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) χωρίς την έγγραφη άδεια των κατόχων των πνευματικών δικαιωμάτων και του εκδότη.

ΛΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΩΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ • ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΤΙΜΗ ΒΙΒΛΙΟΥ €0,60

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 6 Προλογικό Σημείωμα
ΙΑΚΩΒΟΣ Δ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ
- 8 Πρόσωπα και γεγονότα
- 14 Το λατινικό Αιγαίο, 13ος-15ος αιώνας
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΓΑΣΠΑΡΗΣ
- 24 Η οθωμανική κατάκτηση
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΠΑΣΤΑΜΑΤΙΟΥ
- 32 Κοινοτισμός & προνόμια
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΠΑΣΤΑΜΑΤΙΟΥ
- 42 Εμπόριο & ναυτιλία
ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΥΤΖΑΚΙΩΤΗΣ
- 52 Κούρσος & πειρατεία
ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΥΤΖΑΚΙΩΤΗΣ
- 60 Περιηγητές στο Αιγαίο
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΙΣΟΛΙΔΗΣ
- 76 Τα Ορλωφικά
ΙΑΚΩΒΟΣ Δ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ
- 80 Τα επαναστατικά γεγονότα στη θάλασσα
ΙΑΚΩΒΟΣ Δ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ
- 88 Επαναστατικές μορφές του 1821
στο Αιγαίο
ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

κούρσος & πειρατεία

του ΓΙΩΡΓΟΥ ΚΟΥΤΖΑΚΙΩΤΗ

κύριου ερευνητή στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

Η ισορροπία δυνάμεων, που επικράτησε σταδιακά στον μεσογειακό χώρο και επισφραγίστηκε με τη ναυμαχία της Ναυπάκτου (1571), διαμόρφωσε νέες συνθήκες για τη ναυσιπλοΐα και το εμπόριο. Κατά τη διάρκεια του 16ου αι. οι Οθωμανοί δεν είχαν καταλάβει όλες τις λατινικές κτήσεις του Αιγαίου. Θα έπρεπε να κατακτήσουν την Κρήτη και αργότερα τις νησίδες Γραμβούσα, Σούδα και Σπιναλόγκα, την Αίγινα και την Τήνο, μετά από τρεις μακροχρόνιους πολέμους με τους Βενετούς (1645-1669, 1684-1699, 1714-1718), για να γίνουν μοναδικοί κυρίαρχοι του αρχιπελάγους. Όχι όμως για πολύ καιρό. Μόλις πέντε δεκαετίες μετά, με τα Ορλωφικά (1770-1774), οι Κυκλάδες και μερικά νησιά των Δωδεκανήσων και του Βόρειου και Ανατολικού Αιγαίου θα περιέρχονταν στους Ρώσους. Οι Οθωμανοί δεν είχαν καταφέρει, λοιπόν, να κυριαρχήσουν στο σύνολο του αρχιπελάγους, παρά μόνο σε δύο σύντομες περιόδους (1715-1770, 1774-1821). Επιπλέον, η επιβολή της κυριαρχίας τους στα νησιά δεν τους εξασφάλισε τον έλεγχο των θαλάσσιων δρόμων που οδηγούσαν στην πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας, την Κωνσταντινούπολη, όπως και στις δύο μητροπόλεις του Αιγαίου, τη Θεσσαλονίκη και τη Σμύρνη. Η δράση των κουρσάρων και των πειρατών καθιστούσε ανέφικτο τον έλεγχο του θαλάσσιου χώρου.

Η ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΚΟΥΡΣΟΥ

Καθολικοί εναντίον μουσουλμάνων

Αν και οι Οθωμανοί είχαν καταλάβει τη Ρόδο το 1522 και είχαν εκδιώξει από εκεί το ρωμαιοκαθολικό μοναστικό τάγμα των ιπποτών του Αγίου

Ιωάννη, ουσιαστικά δεν είχαν απαλλαγεί από τις καταδρομικές επιχειρήσεις των Ιπποτών και είχαν, κυριολεκτικά, μεταθέσει αυτό το πρόβλημα στην καρδιά της Μεσογείου, στη Μάλτα, η οποία από το 1530 αποτελούσε πλέον τη νέα έδρα του τάγματος.

Λίγο αργότερα, το 1562, στην Πίζα ιδρύθηκε από τον μέγα δούκα της Τοσκάνης, Κόζιμο Α', ένα ανάλογο μοναστικό τάγμα, οι ιππότες του Αγίου Στεφάνου, με λιμάνι εξόρμησης το Λιβόρνο. Αυτά τα δύο τάγματα θα οργάνωναν καταδρομικές επιχειρήσεις εναντίον των Οθωμανών έως και τον 18ο αι. «σαν μια οικονομική επιχείρηση οργανωμένη κατά τρόπο οιονεί βιομηχανικό», όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά.

Πέρα από αυτό το «δημόσιο» ή «κρατικό» κούρσος, αναπτύχθηκε παράλληλα και «ιδιωτικό» κούρσος εναντίον των Οθωμανών. Οι «ιδιώτες» κουρσάροι εκτελούσαν πράγματι καταδρομικές επιχειρήσεις προς ίδιον όφελος, αλλά έπρεπε να διαθέτουν την άδεια ενός ηγεμόνα, την οποία αποκτούσαν με όρο την καταβολή μέρους της αξίας των λειών τους (π.χ. το 10% στη Μάλτα). Κατά τα τέλη του 17ου αι. οι «ιδιώτες» καθολικοί κουρσάροι που δρούσαν στο Αιγαίο κατάγονταν από διάφορες περιοχές της Νότιας Ευρώπης και τα πλοία τους έφεραν σημαίες διάφορων ρωμαιοκαθολικών κρατών

ΧΑΪΡΕΝΤΙΝ ΜΠΑΡΜΠΑΡΟΣΑ

Γεννημένος στη Λέσβο, υπήρξε από τους πλέον ονομαστούς κουρσάρους που έκαναν επιδρομές στα νησιά του Αιγαίου – ιδιαίτερα στις Κυκλάδες και στα Κύθηρα.

Ο ΚΟΖΙΜΟ Α'

Ο Κόζιμο Α' των Μεδίκων, μέγας δούκας της Τοσκάνης. Ελαιογραφία του Φλωρεντινού ζωγράφου Agnolo Bronzino (περ. 1545, Art Gallery of New South Wales, Σίδνεϋ).

(Βενετίας, Μάλτας, Μονακό, Πολωνίας, Πορτογαλίας, Σαβοΐας, Τοσκάνης), εξαιρουμένης της Γαλλίας που διατηρούσε τυπικά άριστες σχέσεις με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ωστόσο, έως το 1690 η Γαλλία ανεπίσημα παρείχε κίνητρα στους υπηκόους της να ασκούν το κούρσος εναντίον των Οθωμανών με σημαίες άλλων κρατών, εξασφαλίζοντας έτσι μουσουλμάνους σκλάβους για τις γαλέρες του Λουδοβίκου ΙΔ'.

Στις πηγές μαρτυρούνται επίσης και «ιδιώτες» κουρσάροι με άδειες καταδρομής

ρωμαιοκαθολικών κρατών οι οποίοι κατάγονταν από ελληνικά νησιά. Πρόκειται κυρίως για Βενετούς υπηκόους από τα Επτάνησα, την Κρήτη και την Τήνο, οι οποίοι έδρασαν κατά τη διάρκεια του Δ' Βενετοοθωμανικού Πολέμου (1570-1573) και του Κρητικού Πολέμου

(1645-1669). Κατά την περίοδο του Πολέμου του Μοριά (1684-1699) συναντάμε κουρσάρους και από άλλα νησιά του Αιγαίου: τους αδελφούς Στέφανο και Μπατίστα Αρμακόλα από τη Μήλο, τον Θωμά Περάκη από τη Σύρο και, βέβαια, τον Ζακυνθινό Στάθη Ρωμανό, τον επονομαζόμενο Μανέτα, που κατοικούσε τότε στη Μήλο· ο τελευταίος έμελλε να καταγραφεί στη συλλογική μνήμη του αρχιπελάγους ως πρωταγωνιστής μιας ριμάδας που τραγουδιόταν έως τον 20ό

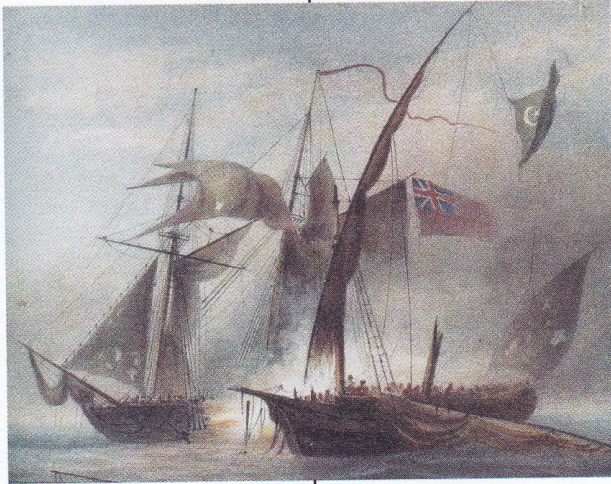
Μετά το τέλος των Βενετοοθωμανικών Πολέμων, οι καταδρομικές επιχειρήσεις των ρωμαιοκαθολικών στην Ανατολική Μεσόγειο περιορίστηκαν σημαντικά.

αίωνα και εξιστορούσε τον τραγικό θάνατο της γυναίκας του. Άγνωστος παραμένει ο αριθμός πολλών άλλων Αιγαιοπελαγίτων που υπηρετούσαν –συχνά ως πλοηγοί– σε πλοία καθολικών κουρσάρων.

Μετά το τέλος των Βενετοοθωμανικών Πολέμων, οι καταδρομικές επιχειρήσεις των ρωμαιοκαθολικών στην Ανατολική Μεσόγειο περιορίστηκαν σημαντικά. Άλλωστε, η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία τις είχε επανειλημμένα καταδικάσει, καθώς θύματά τους γίνονταν επίσης οι χριστιανοί υπήκοοι του σουλτάνου· ενώ οι περισσότεροι ρωμαιοκαθολικοί ηγεμόνες θεωρούσαν πλέον τις εμπορικές σχέσεις με τους Οθωμανούς πιο επικερδείς από τη χορήγηση αδειών καταδρομής εναντίον τους. Εξαίρεση θα αποτελέσει ο μέγας μάγιστρος της Μάλτας που θα συνεχίσει να εκδίδει άδειες καταδρομής εναντίον των «Απίστων», έως τη στιγμή της κατάλυσης του κράτους του από τον Βοναπάρτη (1798).

Μπαρμπαρέζοι εναντίον χριστιανών

Κατά την περίοδο που οι Ιωαννίτες ιππότες εδραίωνονταν στη Μάλτα, στις απέναντι αφρι-

ΚΑΤΑΛΗΨΗ

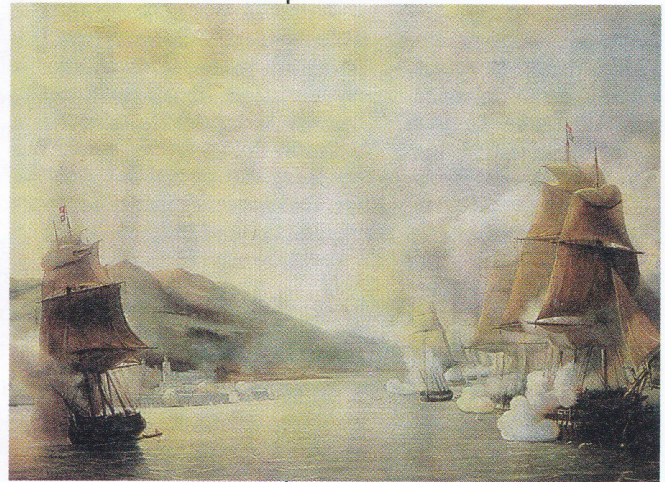
Αγγλική σκούνα καταλαμβάνει ελληνικό πειρατικό καράβι. Επιζωγραφισμένη λιθογραφία του 19ου αι. (Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών, Ίδρυμα Βούρου-Ευταξία).

κανικές ακτές οι Ισπανοί εκδιώκονταν από μουσουλμανικές δυνάμεις υπό την αρχηγία θαλασσομάχων υπηκόων του σουλτάνου. Το αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθούν στην Μπαρμπαριά, όπως ονομάζονταν τότε τα βορειοαφρικανικά μεσογειακά παράλια, κατά παραφθορά της Βερβερίας (χώρας των Βερβέρων), τρεις ηγεμονίες με κέντρα το Αλγέρι, την Τύνιδα και την Τρίπολη, και με χαλαρή εξάρτηση από τους Οθωμανούς. Οι ηγεμονίες αυτές ασκούσαν το κούρσος εναντίον χριστιανικών πλοίων και παραθαλάσσιων περιοχών, διαδραματίζοντας έτσι στη Μεσόγειο τον αντίθετο ρόλο από εκείνον της Μάλτας. Ωστόσο, οι μουσουλμάνοι κουρσάροι δεν πραγματοποιούσαν πάντοτε επιθέσεις εναντίον όλων αδιάκριτα των χριστιανών, καθώς οι βορειοαφρικανοί μπέηδες σύναπταν κατά καιρούς συμφωνίες με μερικούς χριστιανούς ηγεμόνες, οι οποίοι τους έστελναν ως αντίτιμο είδη που οι Μπαρμπαρέζοι είχαν ανάγκη (ξυλεία, σπλισμό κ.ά.). Τα βορειοαφρικανικά κουρσάρικα πλοία αρματώνονταν τόσο από τις ίδιες τις ηγεμονίες όσο και από ιδιώτες, οι οποίοι αποκτούσαν την άδεια καταδρομής με τον όρο να καταβάλλουν συνήθως το 8% της αξίας των λειών τους. Τα μπαρμπαρέζικα πλοία έφεραν, εκτός από το πλήρωμά τους, επίσης απόσπασμα γενιτσάρων για το ρεσάλτο και επανδρώνονταν με αρκετούς εξισλαμισμένους χριστιανούς, ανάμεσα στους οποίους βρισκονταν ασφαλώς και Έλληνες καταγόμενοι από ναυτότοπους του Αιγαίου. Το «ιδιωτικό» κούρσος στις βορειοαφρικανικές ηγεμονίες αναπτύχθηκε ιδιαίτερα τον 17ο αι., λόγω των μακροχρόνιων Βενετοοθωμανικών Πολέμων, αλλά και αργότερα, κατά τα τέλη του 18ου

και τις αρχές του 19ου αι., λόγω των πολέμων της Γαλλικής Επανάστασης και έπειτα των Ναπολεόντειων Πολέμων. Στον προχωρημένο 18ο αι. θα εμφανιστούν στο Αιγαίο επίσης πλοία με μπαρμπαρέζικες σημαίες, επανδρωμένα με μουσουλμάνους Αλβανούς, κατοίκους του Δουλτσίνου (Ulcinj, Μαυροβούνιο), των οποίων η δράση θα ενταθεί κατά την περίοδο των Ορλωφικών. Μετά το τέλος των Ναπολεόντειων Πολέμων, η καταδρομική δραστηριότητα των Μπαρμπαρέζων θα φθίνει και θα τερματιστεί όταν οι Γάλλοι θα καταλάβουν το Αλγέρι (1830).

Ευρωπαίοι εναντίον Ευρωπαίων

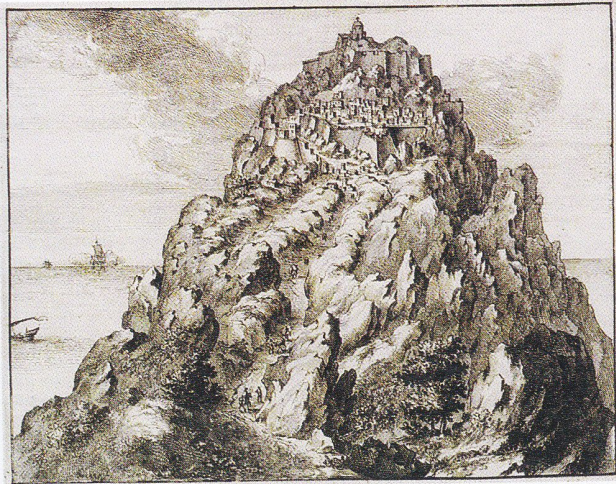
Πέρα από το κούρσος που ρωμαιοκαθολικοί χριστιανοί και βορειοαφρικανοί μουσουλμάνοι ασκούσαν με πρόσημα τη θρησκεία, το Αιγαίο αποτελούσε παράλληλα πεδίο δράσης κουρσάρων των ρωμαιοκαθολικών και προτεσταντικών κρατών κατά τη διάρκεια των μεταξύ τους πολέμων. Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά τα τέλη του 17ου αι. δρούσαν στο αρχιπέλαγος επίσης κουρσάροι της Αγγλίας, της Γαλλίας, των Κάτω Χωρών και της Ισπανίας, όχι λόγω του Βενετοοθωμανικού Πολέμου του Μοριά (1684-1699), αλλά λόγω του Εννεαετούς Πολέμου (1688-1697), κατά τον οποίο η Γαλλία βρέθηκε αντιμέτωπη με τον συνασπισμό όλων των άλλων δυτικοευρωπαϊκών

ΕΠΙΘΕΣΗ

3 Ιουλίου 1830. Γαλλικά πλοία υπό τον ναύαρχο Dupperé βομβαρδίζουν το Αλγέρι. Έργο του Antoine Léon Morel-Fatio (1836-7, Ανάκτορο Βερσαλλιών, Παρίσι).

δυνάμεων της εποχής. Μάλιστα, κατά τη διάρκεια του Εννεαετούς Πολέμου, καθώς και του πολέμου για τη διαδοχή του ισπανικού θρόνου (1701-1714), έπλεαν στο Αιγαίο επίσης εξοπλισμένα εμπορικά πλοία εφοδιασμένα με άδειες καταδρομής, οι οποίες τους επέτρεπαν να πραγματοποιούν επιθέσεις σε εχθρικά εμπορικά πλοία κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους. Έχει διαπιστωθεί ότι τα περισσότερα αγγλικά πλοία που διενεργούσαν τότε καταδρομικές επιχειρήσεις στα ύδατα του Αιγαίου εναντίον γαλλικών

ΕΞΩΜΒΟΥΡΓΙΟ

Olfert Dapper, *Το Εξώμβουργιο της Τίνου* (1688, Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας, Παρίσι - πηγή: *Τόπος & Εικόνα*, τόμ. Β', Ολκός, Αθήνα, 1979). Η προστασία από τις πειρατικές επιδρομές ωθούσε τους κατοίκους αρκετών νησιών να οικοδομούν φρούρια σε θέσεις φυσικά οχυρές και απομακρυσμένες από τις ακτές.

εμπορικών πλοίων ανήκαν σε αυτήν την κατηγορία. Κατά τα τελευταία χρόνια του πολέμου για την ισπανική διαδοχή αλλά και αργότερα, κατά τη διάρκεια του πολέμου για τη διαδοχή του πολωνικού θρόνου (1733-1735), τα γαλλικά εμπορικά συμφέροντα στο αρχιπέλαγος θα πληγούν σημαντικά από τη δράση του στολίσκου του Ζώρζη Μανέτα, γιου του προαναφερόμενου Στάθη Ρωμανού, στον οποίο είχε χορηγηθεί άδεια καταδρομής από τον αρχιδούκα της Αυστρίας. Περισσότερο καταστροφική για τους Γάλλους, οι οποίοι ως διακινητές ήλεγχαν τότε σε μεγάλο βαθμό και το εσωτερικό θαλάσσιο εμπόριο της σουλτανικής επικράτειας, ήταν η κουρσάρικη δράση των Βρετανών και των Ελλήνων συνεργατών τους κατά τον Επταετή Πόλεμο (1756-1763). Οι «αγγλοέλληνες» αυτοί

ση του στολίσκου του Ζώρζη Μανέτα, γιου του προαναφερόμενου Στάθη Ρωμανού, στον οποίο είχε χορηγηθεί άδεια καταδρομής από τον αρχιδούκα της Αυστρίας. Περισσότερο καταστροφική για τους Γάλλους, οι οποίοι ως διακινητές ήλεγχαν τότε σε μεγάλο βαθμό και το εσωτερικό θαλάσσιο εμπόριο της σουλτανικής επικράτειας, ήταν η κουρσάρικη δράση των Βρετανών και των Ελλήνων συνεργατών τους κατά τον Επταετή Πόλεμο (1756-1763). Οι «αγγλοέλληνες» αυτοί

Η Γαλλική Επανάσταση και έπειτα οι Ναπολεόντειοι Πόλεμοι προκάλεσαν νέα έξαρση του κούρσου στο Αιγαίο, όπου θα εμφανίζονταν πλέον και αρκετά πλοία με άδειες καταδρομής της Γαλλίας.

κουρσάροι, όπως αποκαλούνται στις γαλλικές πηγές, κατάγονταν κυρίως από την ελληνική παροικία που είχε ιδρυθεί, λίγο πριν από τα μέσα του 18ου αι., από Πάτιμους και άλλους νησιώτες στην υπό βρετανική κατοχή Μινόρκα. Ο Παναγιώτης, ο Λουκάς Βαλσαμάκης και ο Κωνσταντής Καλαμάτας είναι οι γνωστότεροι από αυτούς που είχαν προκαλέσει τότε σημαντική μείωση της γαλλικής ναυτιλιακής κίνησης στα λιμάνια του Αιγαίου. Η Γαλλική Επανάσταση και έπειτα οι Ναπολεόντειοι Πόλεμοι προκάλεσαν νέα έξαρση του κούρσου στο Αιγαίο, όπου θα εμφανίζονταν πλέον και αρκετά πλοία με άδειες καταδρομής της Γαλλίας· ιδιαίτερα κατά την περίοδο της δεύτερης κατοχής των Ιονίων νήσων από τους Γάλλους (1807-1814), τα περισσότερα από τα πλοία αυτά ανήκαν σε Επτανήσιους.

«Ρωσοέλληνες» εναντίον Οθωμανών

Κατά τους Ρωσοοθωμανικούς Πολέμους των τελών του 18ου και των αρχών του 19ου αι. (1768-1774, 1787-1792, 1806-1812) οργανώθηκαν στην Ανατολική Μεσόγειο καταδρομικές επιχειρήσεις που δεν συγκαταλέγονται στους προαναφερόμενους τύπους. Δεν είχαν το «σταυροφορικό»

πρόσχημα των ρωμαιοκαθολικών κουρσάρων, ούτε βέβαια σχετίζονταν με τους ενδοευρωπαϊκούς πολέμους, που όλοι τους ήταν πόλεμοι μεταξύ χριστιανικών κρατών. Η δυσκολία κατάταξης του κούρσου των «Ρωσοελλήνων», όπως αποκαλούνται στις γαλλικές πηγές οι Έλληνες κουρσάροι με άδειες καταδρομής της Ρωσίας, είναι εμφανής και στα έργα των κορυφαίων ιστορικών του μεσογειακού κούρσου. Ο M. Fontenay αναφέρει τη δράση του Λάμπρου Κατσώνη ως έκφανση της «ιδιαιτέρως περίπτωσης των ελληνικών θαλασσών»· ενώ ο S. Bono διαπιστώνει ότι οι Έλληνες κουρσάροι δρούσαν «για δικό τους λογαριασμό ή στην υπηρεσία κυβερνήσεων». Ωστόσο, δύσκολα θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι τα κίνητρα των «Ρωσοελλήνων» κουρσάρων ήταν πάντοτε οικονομικά, αν λάβει υπόψη του ότι κατά τα Ορλωφικά μεγάλος αριθμός εμπορικών πλοίων από νησιά και περιοχές, τόσο της βενετικής (Ζάκυνθος, Κεφαλονιά) όσο και της οθωμανικής επικράτειας (Μάνη, Σπέτσες, Σφακιά, Ψαρά), είχαν μετατραπεί σε κουρσάρικα και επιχειρούσαν με τους Ρώσους εναντίον των Οθωμανών. Η περίπτωση του Λ. Κατσώνη και των Ελλήνων εμπόρων της Τεργέστης, που είχαν χρηματοδοτήσει επανειλημμένα τις «ελλειμματικές» καταδρομικές επιχειρήσεις του, μας δείχνει επίσης ότι το κούρσος δεν μπορεί να ερμηνευθεί πάντοτε με οικονομικούς όρους.

Το φαινόμενο της πειρατείας

Αν και από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 οι όροι «πειρατεία» και «κούρσος», ιδιαίτερα στα ιστορικά συμφραζόμενα του μεσογειακού χώρου, έχουν διευκρινιστεί στην ιστοριογραφία, οι δύο

όροι εξακολουθούν μέχρι σήμερα να συγχέονται και να χρησιμοποιούνται εναλλακτικά σαν να πρόκειται για το ίδιο φαινόμενο. Η επίμονη ταύτιση των όρων εξηγείται προφανώς από το ότι οι κουρσάροι δεν δρούσαν πάντοτε εντός του πλαισίου που όριζε η άδειά τους και, επομένως, ορισμένες φορές η δράση τους ήταν έκνομη όπως των πειρατών. Εντούτοις, όταν ένας κουρσάρος παρανομούσε, τα θύματά του είχαν τη δυνατότητα να προσφύγουν στο ειδικό για τις λείες δικαστήριο (λειοδικείο) του κράτους που είχε χορηγήσει την άδεια καταδρομής και να διεκδικήσουν αποζημίωση, πράγμα που δεν θα συνέβαινε αν ήταν θύματα πειρατείας. Επίσης, το κούρσος συνιστούσε οργανωμένη οικονομική επιχείρηση και υποστηριζόταν από επενδυτές με προσβάσεις στην εξουσία (εξού και η απόκτηση της άδειας)· έτσι ο κουρσάρος είχε στη διάθεσή του μέσα (πλοία, εφόδια, χρήματα) που ένας πειρατής δεν θα μπορούσε καν να φανταστεί. Επιπλέον, το κούρσος εγγράφεται στην ιστορική πραγματικότητα αποκλειστικά των Μέσων και Νεοτέρων Χρόνων, ενώ η πειρατεία στη Μεσόγειο και ιδιαίτερα στο Αιγαίο είχε κυμαινόμενη αλλά συνεχή παρουσία από τους Αρχαίους Χρόνους. Η πειρατεία αποτελούσε, πράγματι, συνήθη οικονομική δραστηριότητα των παραθαλάσσιων και νησιωτικών πληθυσμών του Αιγαίου, όπως η ληστεία στους ορεσίβιους.

ΑΡΧΙΠΕΙΡΑΤΗΣ

Καπετάνιος πειρατών του αρχιπελάγους. Επιζωγραφισμένη λιθογραφία του Th. Leblanc (Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα).

Η γειτνίαση των νησιών με ορεινές περιοχές της στεριάς επέτρεπε, εξάλλου, την εναλλαγή των ρόλων. Είναι αρκετά γνωστό ότι οι Βόρειες Σποράδες αποτέλεσαν, κατά τα τέλη του 18ου και τις αρχές του 19ου αι., καταφύγιο και πειρατικό ορμητήριο των «αμφίβιων» κλεφτών και αοματολών του Ολύμπου. Την ίδια περίοδο οι Κυκλάδες δέχονταν επιδρομές κλεφτών-πειρατών από την Πελοπόννησο· έχουν σωθεί ρίμες που εξιστορούν επιδρομή κλεφτών υπό την αρχηγία του Ζαχαριά στη Φολέγανδρο και, επίσης, τα παθήματα της Πάρου, της Ανάφης και της Αμοργού από Μανιάτες.

Καμία από αυτές τις ιστορίες όμως δεν είναι τόσο γοητευτική όσο εκείνη της «ελεύθερης Μήλου» και του «πειρατικού βασιλείου» του Τζώρτζη (ή Ιωάννη) Κάφη, μια ιστορία που συνέθεσε στα τέλη του 17ου αι. ο R. Saulger, ηγούμενος

της μονής Ιησουιτών της Νάξου, και αργότερα μεγέθυνε η ελληνική βιβλιογραφία. Ωστόσο πρόκειται για διαστρεβλωση γεγονότων που είχαν συμβεί στη Μήλο κατά τη δεκαετία του 1670. Ο Κάφης δεν είχε αναγορευθεί βασιλιάς αλλά «προστάτης» του νησιού, ενώ οι κάτοικοι είχαν ξεγεραθεί εναντίον των τοπικών χριστιανών αρχόντων εξαιτίας της αύξησης των φόρων και, επομένως, δεν είχαν αμφισβητήσει ευθέως τη σουλτανική κυριαρχία.

Έχουν σωθεί ρίμες που εξιστορούν επιδρομή κλεφτών υπό την αρχηγία του Ζαχαριά στη Φολέγανδρο και, επίσης, τα παθήματα της Πάρου, της Ανάφης και της Αμοργού από Μανιάτες.

Δεν είχε δημιουργηθεί, λοιπόν, στη Μήλο κανένα πειρατικό κράτος όπως εκείνο που τρεις δεκαετίες μετά θα ιδρούταν, σε διαφορετικό βέβαια κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο, στο μακρινό αρχιπέλαγος Μπαχάμες. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν έχει και το Αιγαίο ανάλογες συναρπαστικές ιστορίες. Έναν και πλέον αιώνα μετά τα γεγονότα της Μήλου, το 1807, όταν οι Ρώσοι είχαν καταλάβει την Τένεδο, κλεφταρματολοί από διάφορες περιοχές, ανάμεσά τους και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, συναντήθηκαν στις Βόρειες Σποράδες και αποφάσισαν να δράσουν εναντίον του σουλτάνου. Ένας στόλος περίπου 70 πλοίων συγκροτήθηκε με αρχηγούς τον Γιάννη Σταθά από τον Βάλτο Αιτωλοακαρνανίας και τον Νίκο Τσάρα από τα Γιαννιώτα Λάρισας· τα πλοία τους αναφέρεται ότι είχαν εξαρτήματα βαμμένα μαύρα και ότι έφεραν σημαία γαλανή με λευκό σταυρό. Παρά το άδοξο τέλος αυτής της επιχείρησης, οι Βόρειες Σποράδες φαίνεται να είχαν γίνει εκείνη την περίοδο επικράτεια κλεφτών-πειρατών, πράγμα που απηχούν και οι ακόλουθοι στίχοι: «Στη Σκιάθο και τη Σκόπελο ποτέ κατής (καδής) δεν κρένει, τ' είναι λημέρι του Σταθά, βίγλα του Νικοτσάρα».

ΑΛΓΕΡΙΝΟΙ

Χαρακτικό του 19ου αι., που αναπαριστά επιδρομή Αλγερινών πειρατών.

ΣΤΑΘΑΣ

Προσωπογραφία
του Γιάννη Σταθά.
Ελαιογραφία σε μουσαμά
του Ι. Τρικογλίδη (1930, Εθνικό
Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα).